

Hergo op school. Herstelgerichte antwoorden op tuchtproblemen in de school. Herstelgericht groepsoverleg als case-study. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 2004 (OBPWO 01.01) Dieter Burssens, Nicole Vettenburg en Lode Walgrave.

Promotore :

L. Walgrave en N. Vettenburg - KU Leuven

Publicatie:

2005

Trefwoorden:

Antisociaal gedrag – jeugdcriminaliteit – conflictregeling – leerlingbegeleiding

SAMENVATTING EN ADVIEZEN

In deze tekst worden een aantal beleidsadviezen geformuleerd op basis van de bevindingen uit het experiment 'hergo op school'. Deze resultaten worden in het volledige onderzoeksrapport uitvoerig beschreven. De adviezen dienen als richtlijnen bij de implementatie van herstelgericht groepsoverleg als methodiek om op een constructieve, herstelgerichte wijze om te gaan met ernstige tuchtproblemen binnen het onderwijs.

1. Inleiding

1.1. Achtergrond

Scholen hebben de mogelijkheid orde- en tuchtmaatregelen te nemen t.a.v. leerlingen die probleemgedrag stellen. De opties waarover zij beschikken zijn echter niet altijd bevredigend en lijken voor een beperkte groep weinig effect te hebben (Vettenburg en Huybregts, 2001). Binnen de gerechtelijke context loopt in Vlaanderen sedert 2000 een succesvol experiment met hergo, een model dat past binnen het herstelrechtelijk denken (Vanfraechem, 2002). De aanpak die op herstelrecht is gebaseerd, richt zich op de eerste plaats op het herstellen van de schade en het leed die door het misdrijf zijn veroorzaakt. Wereldwijd kent het herstelrecht een groeiende belangstelling en onderzoek erover toont de grote meerwaarde ervan aan: zowel slachtoffers, daders en vertegenwoordigers van de bredere samenleving tonen een grotere tevredenheid bij herstelgerichte maatregelen dan bij straffende of beschermende sancties. In enkele landen (o.a. U.S.A., Engeland, Australië, Nederland) wordt de herstelgerichte benadering ook toegepast binnen de onderwijscontext.

1.2. Verloop van een hergo

Hergo is een maatregel waarbij na een ernstig incident een aantal betrokken partijen worden samengebracht om tot een constructieve, herstelgerichte oplossing te komen. Onder de deelnemers bevinden zich één of meer slachtoffers met hun achterban. Die achterban kan bestaan uit familie, vrienden, collega's, enzovoort. Daarnaast nemen ook de dader(s) deel aan de hergo. Ook zij zijn aanwezig met hun achterban. Het hele proces wordt geleid, aan de hand van een vast script, door één of twee neutrale moderators. Voorafgaand aan de hergo voeren de moderators enkele voorbereidingsgesprekken met de verschillende deelnemers afzonderlijk. Na een korte inleiding start de hergo met een ronde waarin elke

deelnemer (ook de achterban) kan vertellen wat er is gebeurd, wat dat voor hem of haar betekende en welke gevolgen het gebeuren heeft gehad. In een volgende ronde wordt dan de discussie geopend over het opstellen van een herstelplan. Ook in deze ronde wordt verzekerd dat iedereen aan het woord komt en mee kan beslissen. Tenslotte volgt een informeel, maar plechtig moment waarbij alle deelnemers een drankje krijgen aangeboden en rustig wat kunnen napraten. Tijdens dit moment wordt het herstelplan door iedere deelnemer ondertekend.

Het hele hergoproces zoals hierboven beschreven, speelt zich af in de zogenaamde "binnencirkel". Hiermee bedoelt men alle partijen die deelnemen aan de hergo. Daarnaast wordt echter ook ruimte voorzien voor een "buitencirkel". De mensen die daarin plaats nemen zijn louter toeschouwer en zullen op geen enkel moment deelnemen aan de hergo. Ook ondertekenen zij het herstelplan niet. Deze buitencirkel heeft als voornaamste functie een link te vormen met de bredere gemeenschap. Wanneer zich namelijk een ernstig incident heeft voorgedaan binnen een school, kent dit vaak gevolgen die veel verder gaan dan de rechtstreeks betrokkenen. Ouders van andere leerlingen zijn ongerust, leerkrachten voelen zich onveilig, leerlingen zijn geagiteerd, enzovoort. Het is niet ideaal om na een dergelijk incident een hergo achter gesloten deuren te houden, waarna niemand weet wat er is afgesproken of hoe het nu verder moet in de school. Dat kan soms een reden zijn om in de buitencirkel een vertegenwoordiger van de klassen-, ouder- of leerlingenraad uit te nodigen. Ook de directie kan een plaats hebben in de buitencirkel (als zij al niet deelneemt in de binnencirkel). Ook de onderzoekers bevonden zich in de buitencirkel bij hun observatie-opdracht.

1.3. Het experiment 'hergo op school'

Begin oktober 2002 werden 6 leerlingenbegeleiders en 6 CLB-medewerkers opgeleid tot moderator gedurende een driedaagse training. Daarna werden ongeveer tweemaandelijks intervisiemomenten georganiseerd om ervaringen uit te wisselen, knelpunten te bespreken en soms extra training te geven. Voor de wetenschappelijke opvolging van het experiment werden een aantal instrumenten gebruikt die ontwikkeld werden binnen het hergo-experiment in de bijzondere jeugdzorg. Weliswaar werden de instrumenten grondig aangepast aan de gewijzigde context. Het betreft een observatieschema dat door de onderzoeker wordt ingevuld na observatie van een hergo en gestandaardiseerde interviews die worden afgenomen van alle deelnemers aan de hergo's. Verder wordt van elke hergo een kort, kwalitatief verslag gemaakt, en wordt ook heel wat materiaal verzameld bij de intervisies. De bevindingen en adviezen worden gebaseerd op de veertien casussen die binnen het experiment zijn doorgegaan, waarvan er 11 werden geobserveerd. 60 deelnemers aan de geobserveerde hergo's en 2 slachtoffers die zich op een hergo lieten vertegenwoordigen werden geïnterviewd op basis van semi-gestructureerde vragenlijsten. Op basis van deze ervaringen uit observatie, interviewing en intervisie worden de richtlijnen beschreven.

2. Bevindingen en beleidsadviezen

2.1. Algemene appreciatie

In deze paragraaf wordt kort de waarde van hergo afgewogen als vernieuwend model dat een alternatief biedt t.a.v. bestaande reactievormen. Het is niet evident om eenduidig te bepalen op basis van welke elementen een reactievorm wel of niet waardevol kan worden genoemd. Elementen die meespelen zijn onder andere: het herstel t.a.v. slachtoffers; het herstel t.a.v. de bredere samenleving; het vermijden van sociale uitsluiting van de dader; het versterken van ouders in hun rol als opvoeder; het vermijden van recidive; het waarborgen van een eerlijk, rechtvaardig proces voor alle betrokken partijen; enzovoort. Algemeen wordt vastgesteld dat de deelnemers hergo ten zeerste waarderen. Dit zowel door slachtoffers, daders, achterban, leerkrachten, leerlingenbegeleiders en directie. De algemene tevredenheid blijkt ook uit de volgende vraag die in elk interview gesteld wordt:

Als u het proces zou moeten overdoen, zou u dan kiezen om deel te nemen aan een hergo of zou u kiezen voor een traditionele straf?

Het merendeel van de geïnterviewden kozen voor hergo en slechts 3 respondenten voor een traditionele straf^[1].

De tevredenheid van betrokkenen kan te maken hebben met verschillende zaken. Slachtoffers kunnen tevreden zijn met de aandacht die aan hen wordt geschonken, met het herstelplan, dat men rechtstreeks vragen kan stellen aan de dader, dat men door de confrontatie opnieuw een veiligheidsgevoel kan opbouwen, enzovoort. De school kan tevreden zijn dat de spanning tussen leerlingen en/of leerkrachten wordt verminderd, dat het lesprogramma snel kan hervat worden, dat men iemand niet moet wegzenden, dat het veiligheidsgevoel binnen de school wordt hersteld, enzovoort. Daders kunnen tevreden zijn dat zij niet worden weggezonden, dat zij niet als "crimineel" worden bestempeld, dat zij terug worden aanvaard in de klasgroep, dat zij het een billijk, rechtvaardig herstelplan vinden, dat zij hun kant van het verhaal mogen doen tijdens de hergo, enzovoort.

Tevredenheid is m.a.w. moeilijk als één algemene factor te bevatten. Deze zaken worden afzonderlijk bevraagd in de interviews. In het algemeen wijst de ervaring met dit experiment op een bijzonder grote mate van tevredenheid bij alle betrokken deelnemers. Zelfs bij hergo's waarbij men als buitenstaander het gevoel heeft dat een herstelplan voor de ene of andere partij minder billijk lijkt, of dat een deelnemer op een bepaald moment hard of onrespectvol was t.a.v. andere betrokkenen, blijkt tijdens de interviews steeds weer dat de betrokkenen zich bijzonder positief uitlaten over het gebeuren.

De algemene bevinding is dat hergo ten eerste wordt geapprecieerd door de deelnemers. Bij enkelen werd op bepaalde punten ontevredenheid vastgesteld. Deze ontevredenheid bleek nauw samen te hangen met de wil van de jongere om al dan niet verantwoordelijkheid te nemen voor wat gebeurde. Normaal mag de jongere slechts deelnemen wanneer die wil minimaal aanwezig is (cfr. infra '2.2. Algemene toepasbaarheid'). Dit moet goed bewaakt worden door goed getrainde moderators (cfr. infra '2.3. De moderator').

2.2. Algemene toepasbaarheid

2.2.1. Bevindingen.

Er werden geen structurele belemmeringen ervaren die de toepassing van hergo zouden bemoeilijken. Het organiseren van hergo's binnen de scholen, heeft nergens geleid tot een onverenigbaarheid met bestaande schoolreglementen, noch zijn er praktische of andere obstakels gebleken die hergo onmogelijk maken. Het organiseren van hergo's binnen scholen heeft bovendien als voordeel dat men over de nodige infrastructuur beschikt om hergo's te laten doorgaan en dat de locaties meestal goed bereikbaar zijn voor alle deelnemers aan hergo.

Het initiëren van hergo als reactievorm op ernstige incidenten, stuit binnen enkele scholen op weerstand. Een dergelijke reactie op het invoeren van dit model was enigszins te verwachten. Ook andere hergo-experimenten (in Nederland en België) kampten aanvankelijk met het probleem dat slechts zeer weinig hergo's werden gerealiseerd. De weerstand heeft te maken met het vasthouden aan bestaande gewoontes, tijdsgebrek en het feit dat de emoties die volgen op een incident maken dat men soms snel (en ondoordacht) andere beslissingen neemt.

Binnen het experiment werden de directies van de deelnemende scholen uitgenodigd op een informatievergadering en werd in enkele van deze scholen een projectvoorstelling gegeven aan een bredere kern, nl. directieleden, leerlingenbegeleiders en enkele andere relevante personeelsleden. Maar zelfs na deze inspanningen bleef men in sommige scholen nog op de nodige weerstand stuiten. Het is niet evident om bij ernstige incidenten of crisissituaties te beslissen om niet de traditionele tuchtmaatregelen toe te passen, maar om het incident af te handelen a.h.v. een (voorlopig) onbekendere hergo.

Hergo's blijken geschikt als reactievorm voor heel verschillende incidenten. In het experiment werden hergo's georganiseerd tengevolge vechtpartijen tussen (groepen van) leerlingen, ernstig pestgedrag van een leerling t.a.v. een leerkracht, diefstal van een leerling t.a.v. medeleerlingen, afpersing van een leerling t.a.v. een medeleerling, ernstig pestgedrag van een groep leerlingen t.a.v. enkele medeleerlingen, voortdurend storend gedrag van een leerling tijdens de lessen van een leerkracht. Vooraleer een hergo kan doorgaan moet aan een aantal criteria worden voldaan:

(1) Er heeft een (afgebakend) incident plaatsgevonden waarna er behoefte is aan herstel.

(2) De dader wil zijn verantwoordelijkheid nemen om aan herstel te werken.

(3) De deelname aan het proces is voor alle partijen vrijwillig. Bij aanvang van het experiment werd gedacht dat door het hanteren van deze criteria heel wat incidenten niet in aanmerking zouden komen voor hergo. Doorheen het experiment is echter gebleken dat het gamma incidenten waarvoor hergo gebruikt wordt, gevoelig werd uitgebreid. Zo leek een pestprobleem aanvankelijk niet in aanmerking te komen voor hergo, maar uiteindelijk werd dit toch met succes aangepakt. Hergo blijft wel een maatregel die we vooralsnog enkel voor ernstige incidenten bruikbaar achten. Hoe 'ernstig' een incident evenwel is, hangt in grote mate af van subjectief aanvoelen. In het experiment wordt vooropgesteld dat men een hergo overweegt wanneer uitsluiting dreigt. Het criterium dat stelt dat de jongere die in de fout gaat zijn verantwoordelijkheid moet erkennen en willen opnemen, blijkt geen obstakel te vormen om hergo's op te zetten. Jongeren blijken zich goed bewust te zijn van hun fout en beseffen dat zij dat beter zo snel mogelijk kunnen goedmaken. Toch namen ook enkele jongeren deel die in feite niet overtuigd waren van hun fout. De resultaten tonen aan dat zij minder het gevoel hebben dat hergo rechtvaardig is en blijken minder tevreden over het gebeuren. Om die reden dient dit criterium goed bewaakt te worden. Voor wie geen verantwoordelijkheid wil nemen voor het foute gedrag, moeten andere oplossingen dan een hergo gezocht worden. Een hergo blijkt ook toepasbaar wanneer één of meerdere partijen verbaal minder begaafd zijn. Binnen het experiment werd een succesvolle hergo gehouden in een school van het BuSO, type 3. Ondanks het feit dat hergo een techniek is die beroep doet op enige verbale capaciteiten slaagde men er in om een zeer succesvolle hergo te organiseren met deze leerlingen en hun achterban. De rol die de achterban opneemt bleek hier nog crucialer dan bij andere hergo's. Ook werd een hergo in een lagere school georganiseerd met een gelijkaardig verloop.

2.2.2. Adviezen

Hergo is zeker inpasbaar in het bestaande schoolsysteem. Structureel lijken er weinig of geen obstakels te zijn die dit bemoeilijken. Daarentegen is het te verwachten dat er in sommige scholen de nodige weerstand zal bestaan om hergo toe te passen. Het is niet evident om na een ernstig incident de gevolgen ervan in handen te leggen van een moderator en alle betrokken partijen (ook al kan de school één van die partijen zijn). Het vraagt de nodige investering om directie en lerarenkorps voldoende te informeren en te motiveren voor deze nieuwe, nochtans veelbelovende aanpak. Aangezien hergo soms een behoorlijke tijdsinvestering vraagt, dienen de moderators voldoende ruimte te hebben binnen hun takenpakket om hergo's te kunnen inpassen. De tijdsinvestering is evenwel relatief, aangezien vele situaties sowieso al veel tijd vroegen of zouden gevraagd hebben van de begeleiders. Om uit te maken welke incidenten wel of niet in aanmerking komen voor hergo kan als regel de hoger beschreven criteria gehanteerd worden. Aanvankelijk werden thema's als pesten, spijbelen, druggebruik... niet voor hergo geschikt geacht. Het experiment bewees het tegendeel. Veel hangt af van hoe deze problemen subjectief aanvoeld worden door de betrokkenen. Indien een leerkracht of een school zich wel degelijk slachtoffer voelt door het permanent spijbelgedrag van één of meerdere leerlingen, kan hergo zeker overwogen worden.

2.3. De moderator

2.3.1. Bevindingen

Zes leerlingenbegeleiders uit scholen en zes CLB-medewerkers werden gedurende een driedaagse training opgeleid tot moderator. Nadien werden ongeveer tweemaandelijks intervisiemomenten georganiseerd. De ervaring leert dat deze training en de daaropvolgende intervisies noodzakelijk zijn. Het modereren van een hergo is geen eenvoudige opdracht en vraagt moderators die bijzonder goed zijn opgeleid en begeleid. Het is op voorhand onmogelijk te weten hoe een hergo, die een zeer emotioneel

gebeuren is, zal verlopen. De variatie blijkt enorm groot. De moderators dienen dus te leren omgaan met talrijke verschillende situaties die binnen hergo's kunnen voorkomen. Hergo's worden soms gemodereerd door één en soms door twee moderators. Hoewel één moderator zeker een hergo kan faciliteren, hebben we voorlopig de beste ervaringen met de optie waarbij twee moderators het werk verdelen. De tweede facilitator houdt dan gemakkelijk overzicht over het groepsgebeuren en kan ingrijpen wanneer nodig. De tweede moderator noteert tevens de afspraken die gemaakt worden voor het opstellen van een herstelplan. Op die manier kan de eerste moderator de aandacht bij het faciliteren houden. Het is mogelijk dat, eens de moderators meer ervaring hebben, de ondersteuning van de tweede moderator minder nodig is. Het faciliteren lijkt enigzins bemoeilijkt te worden wanneer de moderator zelf nogal betrokken is bij één of meerdere betrokken partijen. De moderator dreigt dan in de discussie betrokken te raken en zijn/haar onpartijdigheid te verliezen. Om dit te vermijden lijkt het aangewezen om binnen een school hergo's te laten begeleiden door moderators van buiten de school. De (beperkte) ervaringen met buitenschoolse moderators zijn positief, maar ook deze met schoolinterne moderators verliepen zeer goed.

2.3.2. Adviezen

Om hergo's te kunnen organiseren moet ongetwijfeld voldoende geïnvesteerd worden in de opleiding en systematische opvolging van moderators. Het faciliteren is immers geen eenvoudige opdracht. Het goed uitvoeren van deze opdracht is echter enorm belangrijk om hergo's te laten welslagen. De training gebeurde voor dit experiment door de organisatie Echt Recht uit Nederland. Voorlopig lijken deze mensen als enigen aangewezen om de training te organiseren. Wanneer de huidige opgeleide moderators nog meer ervaring opdoen en aldus hun knowhow opbouwen, lijken verschillenden onder hen geschikt om zelf training te geven en interviews te leiden. Vaak ziet men dat na een uiteenzetting over hergo of na deelname aan een hergo mensen geneigd zijn zelf hergo's te organiseren. Dit moet zeker vermeden worden. Het modereren lijkt tijdens het observeren soms eenvoudiger dan het in werkelijkheid is. Het gevaar is echter dat slecht gemodereerde hergo's meer schade berokkenen en geen oplossing geven (secundaire victimisering; polarisering van partijen, enz.). Bij de ruimere implementering van hergo's moet de moeilijkheidsgraad van het faciliteren van hergo's en de nood aan deskundigheid van de moderators benadrukt worden. Op basis van de positieve ervaringen met moderators van buiten de betrokken school, kan het werken met moderators van buiten die school overwogen worden. Er kan eventueel geopteerd worden om een moderator uit een andere school te laten overkomen of om met een moderator van een CLB te werken. Het voordeel van een binnenschoolse moderator is echter dat deze sneller de voorbereidingsgesprekken kan regelen en uitvoeren en de hergo praktisch kan organiseren, aangezien deze persoon binnen dezelfde muren werkt als de betrokken partijen.

2.4. Deelnemers aan hergo

2.4.1. Bevindingen

De rijkdom van een hergo gaat in grote mate samen met de aanwezigheid van bepaalde betrokken partijen. De aanwezigheid van (vertegenwoordiging van) directie, klasgenoten, medeleerkrachten, ouders, vrienden betekent telkens een rijker proces en beter uitgewerkte en gedragen herstelplannen. In enkele hergo's bleek het moeilijk om de nodige betrokkenen te laten deelnemen. Vooral ouders ontbraken soms op de hergo. Nochtans hebben zij een belangrijke rol te vervullen in en na de hergo. Ook de aanwezigheid van directieleden, leerlingenbegeleiders en/of leerkrachten bleek vaak bij te dragen tot een concreet uitgewerkt herstelplan. Bovendien geeft de aanwezigheid van directieleden het geheel een formeler karakter dat zeker kan geapprecieerd worden door de aanwezige slachtoffers en hun achterban. Dit geeft namelijk te kennen dat de school het incident serieus neemt. Er wordt nog gezocht naar wegen om de nodige mensen, en dan vooral ouders, te motiveren om naar een hergo te komen. Het is onder de moderators bijvoorbeeld onduidelijk in welke mate men ouders mag/kan uitnodigen voor een hergo zonder de toestemming van de

betrokken jongere.
In de hergo's bleek men vooral naar herstel te streven t.a.v. slachtoffer(s) en dader(s). Regelmatig werd vastgesteld dat de noden van de school en/of de bredere omgeving te weinig aandacht kregen. Dit is nochtans een belangrijke betrokken partner. Na ernstige incidenten moet men ook aandacht schenken aan de ontstane onveiligheidsgevoelens, gevoelens van onrust, gespannen relaties, enzovoort.

2.4.2. Adviezen

Hergo dankt zijn succes in belangrijke mate aan de aanwezigheid van voldoende ondersteunende figuren tijdens het proces. Hun inbreng maakt dat hergo een wezenlijk verschillend proces is dan bijvoorbeeld bemiddeling. Het is evenwel niet evident om de nodige betrokkenen tot deelname te motiveren. Verplichting is zeker niet aangeraden en past hoegenaamd niet binnen het herstelgerichte denken. Anderzijds gaat het toch om zeer ernstige feiten, waardoor men wel redenen heeft om mensen te stimuleren hun verantwoordelijkheid op te nemen en mee te zoeken naar een goede oplossing. De directie (of de vertegenwoordiging daarvan) dient explicieter de noden van de bredere schoolgemeenschap te verdedigen tijdens de hergo. Binnen het experiment werd zij teveel voorbereid om als achterban van het slachtoffer of van de dader op te treden. De functie van de directie is in feite min of meer vergelijkbaar aan de functie van de politie -die de brede samenleving vertegenwoordigt- op hergo's binnen de bijzondere jeugdbijstand (Vanfraechem, 2002). Het voorbereidingsgesprek met het directielid zou beter moeten voorbereiden op deze specifieke rol.

3. Conclusie

De ervaringen met hergo's binnen scholen worden als bijzonder positief ervaren. Alle deelnemende partijen uiten zich in de interviews zeer tevreden over deze aanpak. In het algemeen lijkt het duidelijk dat hergo een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren om ernstige incidenten of tuchtproblemen in scholen aan te pakken. De voorlopig belangrijkste aandachtspunten bij de implementatie van een dergelijk model betreffen voornamelijk het organiseren van voldoende opleiding en begeleiding van moderators en het omgaan met weerstanden in scholen. Verder moet de methodiek blijvend verbeterd en bijgestuurd worden om hergo nog beter te laten aansluiten bij de noden van de school. Thema's die op dit moment reeds aandacht vragen zijn: (1) het betrekken van voldoende ondersteuningsfiguren, (2) het bewaken van het criterium dat stelt dat de jongere verantwoordelijkheid wil nemen en (3) het voldoende tegemoetkomen aan de specifieke noden van de bredere schoolgemeenschap.

[1] De 3 respondenten die achteraf hun voorkeur uitspraken voor een traditionele straf, betreft twee daders en één van de twee slachtoffers die zich lieten vertegenwoordigen. Dit slachtoffer bleek achteraf nooit informatie te hebben gekregen over de uitkomst van de hergo.